

Kara Turizm, Terör Turizmi ve Türkiye Potansiyeli

Zafer YILDIZ / Savaş YILDIZ / Levent AYTEMİZ

Yrd. Doç. Dr., Öğr. Gör., Doç. Dr./ Bartın Ünv. İİBF, İktisat, İzmir Katip Çelebi Ünv. MYO,
Karabük Ünv. İİBF, İktisat
zyildiz@bartin.edu.tr
savaş.yildiz@ikc.edu.tr
leventaytemiz@karabuk.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, “kara turizm” kavramı incelenmiş, çeşitleri ve örneklerine yer verilmiş ve kara turizm faaliyetlerinin dünya ve Türkiye perspektifinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Türkiye’de kara turizm uygulamaları ve mevcut potansiyeli incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel kapsamlı bir çalışma olduğundan dolayı literatür taramasına dayanmaktadır. Elde edilen bilgiler ışığında Türkiye’de kara turizm potansiyeli olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ele alınmıştır. Çalışma, bu bölgelerde yaşanan terörün, atılan demokratikleşme adımlarıyla birlikte bitmesinin ardından, bölgenin kara turizm faaliyetlerine açılmasına yönelik bakış açısı nedeniyle terör-turizm ilişkisine farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Bölgede kara turizm potansiyeli hakkında farkındalık oluşturmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. “Türkiye kara turizm potansiyeli” üzerine yapılan çalışma çok az olduğundan dolayı bu çalışma ileride konu ile ilgili olarak yapılacak çalışmalara kaynaklık edebilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kara Turizm, Terör Turizmi, Keder Turizmi, Savaş Turizmi

Dark Tourism, Terror Tourism and Its Potential in Turkey

Abstract

In this study, the "dark tourism" concept has been examined, types and examples are presented and dark tourism activities are evaluated from the perspective of the world and Turkey. Dark tourism applications and its current potential of Turkey is tried to be examined. As the study is a qualitative comprehensive research, it is based on literature review. In the light of the information obtained, Eastern and Southeastern Anatolia regions are discussed as dark tourism potential of Turkey. Study displays a different approach to terror and tourism relation due to perspective for opening the region to dark tourism activities after the end of terrorism in the these regions with the steps taken for democratization. The main objective of the study is to create awareness about dark tourism potential in the region. Due to few studies has been conducted on “ Turkey dark tourism potential”, this study will be a source for further researches related to the subject.

Keywords: Tourism, Dark Tourism, Terror Tourism, Grief Tourism, Warfare Tourism

Jel Kodu: R1, R2, R3

1. Giriş

Dünyanın en hızlı gelişen sektörlerinin başında yer alan turizm sektörü, çeşitliliğini her geçen gün arttırmaktadır. Türkiye, turizm sektörü açısından özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Ülkeler ve bölgeler açısından önemli bir gelir ve istihdam kaynağı olarak kabul edilen turizm faaliyetlerinde turistik talep deniz, kum, güneş turizminden alternatif turizm faaliyetlerine doğru kaymaktadır. Turizm sektöründe çeşitlilik arttıkça turizmin mevsimsel bağımlılığı da ortadan kalkmakta ve mevsimsel olan gelir-istihdam potansiyeli bütün bir yıla yayılabilmektedir. Özel ilgi turizmi mevsimsel bağımlılığı olmayan turizm türlerindendir. Bu turizm çeşitlerinden olan (dark tourism) “kara turizm” Türkiye açısından yeni bir alandır. Türkiye literatüründe genellikle “hüzün turizmi” olarak geçen fakat yabancı literatürde “kara turizm” şeklinde adlandırılan bu turizm türü bu çalışmada yabancı literatüre bağlı kalınarak “kara turizm” olarak ifade edilecektir. Kara turizm 1990'lı yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Temelinde ölüm, şiddet, işkence, zulüm, acı gibi temaların yer aldığı bu turizm türü, son yıllarda birçok araştırmaya da konu olmuştur. Temelini insanların acı çektiği mekânların ziyaretinin oluşturduğu bu turizm türü dünyada uzun yıllardır yapılırken Türkiye, kara turizm kapsamında sadece *savaş turizmi* (Çanakkale) ve *hapishane* (Ulucanlar ve Sinop) *turizmi* gerçekleştirebilmektedir.

Oysa toplumda “çözüm süreci” olarak bilinen terörü bitirme planının yürürlüğe konulması ile birlikte onlarca yıldır yatırım yapılamayan bölgeler yatırıma açılır hale gelmiş ve kara turizm açısından Türkiye’ye yepyeni bir potansiyel ve fırsat sunmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kara turizm açısından önemli bir turistik hammaddeye sahiptir. Öyle ki, Türkiye’nin 1980’li yıllardan bu yana mücadele ettiği terör sebebiyle yaklaşık 300 milyar dolar ve 35.576 insan kaybettiği bölge dezavantajlı bölge olmaktan çıkmış ve kara turizm açısından avantajlı hale gelmiştir. Terörün sebep olduğu bu maddi kayıpların çözüm süreci ile birlikte fırsata dönüştürülerek yeniden kazanılabilmesi ve bu sayede bölge halkına yeni bir gelir ve istihdam olanağı yaratılması mümkün görünmektedir. Özellikle sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerden olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi terör nedeniyle hem gelişememiş hem de sanayi yatırımı çekememiştir. Bu tür bölgeler sahip oldukları kaynakları özellikle de turizm olanaklarını harekete geçirerek sanayileşme için gerekli sermaye birikimini sağlamak durumundadırlar. Bu bölgelerin geri kalma nedeni olan terör bölgesi olma dezavantajı, kara turizm açısından önemli bir destinasyon olması nedeniyle fırsata dönüşebilme kabiliyetine sahiptir. Çözüm süreci ile birlikte bölgede başlayan ekonomik canlanmanın hızlanması ve bu canlılığın özellikle terörün en çok yaşandı ücra köşelere kadar taşınabilmesi için kara turizm kapsamında terör turizmi değerlendirilmelidir. Bu çalışma ile yaklaşık 30 yıl mücadele edilen terörün, kara turizm olarak avantaja çevrilmesi ve böylece terörün sebep olduğu

maddi kaybın yine terörü temel alan turizm çeşidi ile geri kazanılabileceğine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

2. Turizm Kavramı

İnsanlar, dinlenme, eğlenme, gezip-görme, öğrenme gibi psikolojik, fizyolojik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaşadıkları yerlerden geçici bir süreliğine ayrılarak başka ülkelere veya bölgelere gitmektedirler (Uçkun, 2004: 28). Turizm olarak isimlendirilen bu olay geçmişten günümüze hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin yoğun bir şekilde ilgi gösterdikleri ve dünyada en hızlı gelişen hizmet sektörlerinden birisidir (Yıldız, 2011: 54). İnsanların bir eksen etrafında dönmesi anlamına gelen ve Latince kökeni *tornus* olan (Akat, 1997: 3) turizm, İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dillere “tour” olarak geçmiştir (Ağaoğlu, 1991: 24). Turizmin ortaya çıkışı M.Ö. 4000 yıllarında var olmuş yazıyı, parayı ve tekerleği icat eden ilkçağ uygarlıklarından olan Sümerler’e kadar götürülebilir (Barutçugil, 198: 28). Geçmişinin bu kadar eskiye dayanması turizmin insanlığın varoluşuyla birlikte başladığını kanıtlar niteliktedir. Eski ulusların ticaret amacıyla birbirlerini ziyaret etmeleri ilk turizm aktivitelerinin ticari boyutunu (Doğanay, 2001:17), antik Yunanistan’da düzenlenen olimpiyat oyunlarını izlemek üzere farklı coğrafyalardan gelen insanların (Bayer, 1992: 12) yaptıkları seyahatler turizmin eğlence boyutunu, İngiliz aristokratlarının gerçekleştirdikleri “Grand Tour” turizmin kültürel ve eğitim boyutunu, Hristiyanlığın ve Müslümanlığın yayılması amacıyla yapılan geziler (Acuner, 2006:15) turizm faaliyetlerinin inanç boyutunu ortaya koymaktadır.

Turizm, boş zamanlarda yapılan bir faaliyettir. Bu nedenle zaman içinde ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin çalışma hayatında kullanılması boş zamanın artması açısından önemlidir. Sanayi devriminden sonra o güne kadar kas gücüne dayanan üretimde makinelerin kullanılmaya başlaması sonucunda insanların çalışma saatleri dışında boş zamanlarında artış gerçekleşmiştir. Üretimde kullanılmaya başlanmış olan makinelerin ulaşımında da kullanılmasıyla ulaşım hızı artmış ve bu sayede boş zamanın daha verimli bir şekilde (seyahat süresinin kısalması) kullanılmasına neden olmuştur. Ulaşım teknolojisindeki bu gelişmeler, insanlara sahip oldukları boş zamanları yaşadıkları yer dışındaki yerleri gezip-görme olanağı sağlamıştır. Zaman içinde bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler kültürel, ekonomik ve sosyal hayatta değişimleri tetiklemiş ve bu değişime paralel olarak insanların istek, ihtiyaç ve alışkanlıklarında değişimler farklı turizm türlerini içinde barındıran alternatif turizm kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel tatil anlayışına yeni bir boyut kazandıran alternatif turizm ile birlikte farklılaşan turizm faaliyetleri ön plana çıkmıştır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 209).

Özel ilgi turizmi, bu tür turizm faaliyetlerinden biridir. Özel ilgi turizmi, “insanların ilgilerini belli bir alana yoğunlaştırmaları ve bu yönelik olarak gerçekleştirdikleri seyahatlerle turistik doyum sağladıkları faaliyetlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır (Read, 1980:195). Bir turizm faaliyetinin özel ilgi turizmi çerçevesinde değerlendirilebilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki yerli ve yabancı turistlerin özel ilgilerini gerçekleştirmek için özel bir zaman ayırmış olmaları, ikincisi ise, bu çeşit etkinlikler için yeterli kaynakların sağlanmasıyla özel ilgi turizm çeşitlerinin ticari bir nitelik kazanmasıdır (Trauer 2006: 187).

3. Kara Turizm Kavramı ve Tarihçesi

Özel ilgi turizmi faaliyetlerinden birisi olan *kara turizm*, özellikle 1990’lı yıllardan sonra yaygınlaşarak akademik çalışmalara konu olmuştur. Türkçe literatürde pek sık rastlanmayan ancak mevcut literatürde *hüzün turizmi* (Akoğlu, Kozak ve Bahçe, 2009) *keder turizmi* (Ağaoğlu, 2008; Doğaner, 2006) olarak geçen *kara turizm*’ in (dark tourism) son yıllarda dikkat çekmesinin altında, araştırmacıların turizm kavramını, katılımcıya psikolojik ve fizyolojik olarak pozitif getirileri olan eğlenceli vakit geçirmeye dayalı tek yönlü aktiviteler olarak ele almış olmaları yatmaktadır (Best, 2007: 31).

Eski Yunanca’da ölüm anlamına gelen “*thanator*” ile aynı anlama gelen *kara turizm*, yabancı literatürde MacCannell tarafından (1989) *negative sightseeing*, Rojek tarafından (1993) *black spots tourism*, Sheaton tarafından (1996) *thanatourism*, Lippard tarafından (1999) *tragic tourism*, O’Neill tarafından (2002) ve Trotta tarafından (2006) *grief tourism*, Lennon ve Foley tarafından (2000) *dark tourism* gibi kavramlarla açıklanmıştır (Starng ve Kempa, 2003: 387). Bu kavramlardan kabul gören ve en yaygını olan (Dunkley vd., 2007: 3) “*dark tourism*” kavramında *dark* neyi ifade etmektedir? (Molokáčová ve Molokáč, 2011: 2). Bu kavramı literatüre kazandıran Lennon ve Foley (2000) herhangi bir felsefi tartışmaya girmek için *dark tourism* kavramını kullanmalarıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamış olmalarına rağmen, güneş ışığından yoksun yer anlamına gelen *dark* batı kültüründe *soykırım*, *cinayet*, *savaş*, *ölüm* gibi negatif çağrışımlar yapan bir anlama sahiptir (Bowman ve Pezzullo, 2009: 188).

Kara turizmle ilgili olarak yapılan tanımlardan bazıları şunlardır; Cohen (2011:194) “kara turizmi, ölüm ve şiddet ile bağlantılı yerlerin ziyaret edilmesi” olarak açıklarken, Tarlow (2005), “dünyamızı ve dünya anlayışımızı etkileyen çok büyük trajedilerin ve ölümlerin gerçekleştiği yerlerin ziyareti” olarak ifade etmiştir (akt. Molokáčová ve Molokáč, 2011: 2). Lennon ve Foley (2000:119), “yirminci yüzyılda meydana gelmiş ölüm, felaket ve trajedi ile ilgili yerlerin anma, eğitim ve eğlence amacıyla gezilmesi” şeklinde diğer tanımlardan farklı bir tanım yapmışlardır. Lennon ve Foley’un kara turizm ile ilgili yapmış oldukları tanımda meydana gelen olayları sadece yirminci yüzyıl ile sınırlandırmalarının ardında yatan neden ise, yakın geçmişte yaşanmış olaylara şahit olanların günümüzde

yaşamlarını devam ettiriyor olmalarının yanı sıra yakın geçmişte yaşanmış bu tip olayların daha önce yaşanmış olaylara oranla bilinme ve hatırlanma derecesinin nispeten daha fazla olması ve ilgi çekmesidir (Lennon ve Feloy, 2000: 12). Bu nedenledir ki, yakın geçmişte yaşanmış olan Çanakkale Savaşı'nın gerçekleştiği meydanlar günümüzde yoğun bir şekilde ziyaret edilirken 26 Ağustos 1071'de Muş'un Malazgirt ilçesinde gerçekleşmiş olan Malazgirt Muharebesinin gerçekleştiği bölgenin aynı derecede ilgi görmemesi bu duruma ülkemizden verilebilecek bir örnektir. Aynı duruma dünyadan verilecek bir örnek ise, 1756-1563 yıllarında İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşen ve "Yedi Yıl" Savaşları olarak bilinen savaşın gerçekleştiği Ohio Vadisine günümüzdeki gösterilen ilgi ile 1982 yılına kadar hapishane olarak kullanılmış olan ve yılda yaklaşık 750 bin kişinin ziyaret ettiği "Alcatraz'a" olan ilgi arasındaki farktır.

4. Kara Turizm Çeşitleri ve Örnekleri

İnsanlar günümüzde olduğu gibi geçmişte de ölüm, acı, şiddet ve facialar ile ilişkili olayların yaşandığı yerleri farklı nedenlerle ziyaret etmişlerdir. İlk olarak M.Ö. 264 yılında düzenlenmeye başlanan Gladatör oyunları daha sonra halka açık olarak Roma'da Collesium düzenlenmeye başlanmıştır. Kan ve vahşet dolu bu oyunları izlemek için farklı coğrafyalardan birçok insanın Roma'ya gelmesi buranın ilk kara turizm çekim yerlerinden birisi olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Uzunaslan, 2005: 16).

İlk örneği M.Ö 16. yy. da Mısır'da gerçekleşen idamın daha sonraları halka açık bir şekilde gerçekleştirilmesi o dönemde de insanların ilgisini çekmiştir. Kara turizm kapsamında değerlendirilebilecek ilk rehberli ölüm turu ise 1838 yılında İngiltere'de Cornwall'da iki katilin asılarak idamının izlenmesi için düzenlenmiş tren yolculuğu olduğu iddia edilmektedir (Stone ve Sharpley, 2008: 576). Londra'da Tyburn gibi halka açık idamların gerçekleştirildiği yerlerde idamın halk tarafından farklı açılardan daha iyi izlenebilmesi için tribünler yapılmıştır. Victoria döneminde rehberli olarak düzenlenmiş morg turları, ceza evlerinde kırbaçlanan mahkûmların izlenebilmesi için ücretini ödeyen ziyaretçilerin kiraladığı galeriler ilk kara turizm örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Stone, 2006: 147).

Günümüzde turistlerin ziyaret ettikleri çekim merkezleri ortaya çıkış nedenlerine göre doğa olayları sonucunda oluşmuş çekim merkezleri ve insan müdahalesi sonunda oluşmuş çekim merkezleri olmak üzere temelde iki gruba ayrılmaktadır. Doğa olayları sonucu oluşmuş olanlara örnek olarak Nevşehir'deki Peribacaları, Denizli'deki Pamukkale, Amerika'dan Niagara Şelalesi, Bolivya'da Salar De Uyuni, Mısır'da Beyaz Çöl, Japonya-Kan Gölü Kaplıcası gibi yerler verilebilir. İnsan müdahalesi ile oluşanlara ise, İzmir'deki Efes antik kenti, Paris'deki Eyfel Kulesi, Çin'deki Çin Seddi gibi en çok bilinen örneklerden bazılarıdır. Her yıl binlerce insanın ziyaret ettiği ve insanda pozitif duygular uyandıran turizm faaliyetleri için yapılan bu

sınıflandırma *kara turizm* için yapıldığında karşımıza; “doğal nedenli” ve “insan nedenli” olmak üzere iki tür kara turizm çıkmaktadır.

a. Doğal Nedenli Kara Turizm

İnsan müdahalesi olmaksızın tamamen doğa olayları sonucunda gerçekleşen ölüm ve acı ilişkili kara turizm türüne “*doğal nedenli kara turizm*” denmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinden binlerce turist tarafından ziyaret edilen antik Roma şehri Pompei’yi uzun bir süre lav ve kül altında bırakan Vezüv yanardağının 76 yılında patlaması (Seaton, 1999: 131), 2005 yılında yaşanan felaketten bir ay sonra turistleri bölgeye çeken (Dunkley vd., 2007: 4) New Orleans’ı harabeye çeviren Katrina kasırgası, 2011 yılında gerçekleşikten sonra Japonya’da Fukushima’yı gözde turizm merkezlerinden birisi haline getiren Tohoku depremi ve sonrasında yaşanan Tsunami, *doğa nedenli kara turizme* verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

b. İnsan Nedenli Kara Turizm

İnsanın kasten veya kaza sonucu sebep olduğu, küresel veya bölgesel çapta bireysel veya kitlesel etkileri olan (Dunkley vd., 2007: 8) ölüm, acı, şiddet ve korku öğeleriyle ilişkili kara turizm türüne “*insan nedenli kara turizm*” denmektedir. İnsan nedenli kara turizm başlığı altında yer alan turizm çeşitleri ise; Kamboçya’da 1975-1979 yılları arasında yaşanmış olan ve 1.7 milyon kişinin katledildiği ölüm tarlaları (Kiernan, 2004: 17), 6 Nisan ve 19 Temmuz 1994 yılında Rwanda’da gerçekleşen ve yaklaşık 100 gün içinde toplam 800 bin Tutsi ve Hutu’nun katledildiği alanlar (Lee, 2012: 63), 11-16 Temmuz 1995 tarihleri arasında yaşları 12-77 arasında değişen yaklaşık 8000 Müslüman erkeğin Sırp ordusu ve Sırp özel kuvvetlerince katledildiği Bosna Hersek’in doğusunda Srebrenika bölgesi (Mehler, 2012: 128) ve Almanya’da Nazi rejiminin 1940-1946 yılları arasında Avrupalı Yahudilere uyguladığı soykırımların gerçekleştiği Auschwitz-Birkenau (Thurnell, 2009) *soykırım turizmi* (Stone, 2006: 157; Dunkley vd., 2007: 9); Ankara-Ulucanlar Kapalı Cezaevi, Sinop- Sinop Kapalı Cezaevi, San Fransisco- Alcatraz, gibi çoğunlukla ölüm ile sonuçlanmış sıkıntıların yaşandığı hapishanelerin (Dunkley vd., 2007: 8; Wilson, 2008) yanı sıra geçmişte kölelerin tutulduğu ve alınıp satıldığı ve UNESCO tarafından Dünya Miras listesine alınan Guana’daki Cape Coast ve Elmina (Mowatt ve Chancellor, 2011: 1411) *zulüm ve kölelik turizmi* (Araujo, 2010); savaş, trajik bir olay veya suikast sonucunda hayatını kaybetmiş kimselerin kabirlerinin bulunduğu Çanakkale veya Edirnekapı şehitlikleri ile Amerika’daki Arlington Ulusal Mezarlık ve John F. Kennedy’nin suikast sonucu hayatını kaybettiği Dallas’daki altıncı kat *hüzün turizmi* (Dunkley vd., 2007: 8); özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra birçok asker savaş alanlarında hayatını kaybeden arkadaşlarına elveda demek ve savaş alanını yeniden görmek amacıyla savaş alanlarını ziyaretiyle yaygınlaşan (Atay ve Yeşildağ, 2010: 67-68) I.-II. Dünya Savaşları’nın gerçekleştiği yerler, Kurtuluş Savaşı’nın gerçekleştiği alanlar, Çanakkale’de Gelibolu yarımadası (Best, 2007: 31) *savaş turizmi* (Smith, 1998; Dunkley vd.,

2007: 8; Stone, 2013: 312); küresel çapta sonuçları olan ve 26 Nisan 1986 yılında Ukrayna'da meydana gelen Çernobil'de reaktör kazası (Molokáčová ve Molokáč, 2011: 7) ve II. Dünya Savaşı'nda atom bombası atılan Hiroşima ve Nagazaki *trajedi turizmi* (Dunkley vd., 2007: 8); Londra Zindanları korku tüneli gibi, ünlü seri katil karın deşen Jack turu, *korku turizmi* (Stone, 2006: 152; Dunkley vd., 2007: 8); halka açık idam, ötenazinin gibi ölümle ilişkili olayların veya Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin yeniden canlandırılması gibi veya Caferilik mezhebinde Hz Hüseyin'in Kerbela'da katledilişini anma gibi inanç ritüellerinin (Bozkuş, 2008: 43) canlı bir şekilde izlenmesini *sıra dışı turizm* gibi kara turizm türleridir (Dunkley vd., 2007: 8).

Yukarıda sayılan kara turizm türleri, ölüm ve şiddet ile ilişkili olup bölgesel veya küresel, bireysel veya kitleleri etkileyen terörün, insan nedenli kara turizmin neresinde olduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Birbirine çok yakın kavramlarmış gibi görünmelerine rağmen tanım olarak ele alındığında terör ve savaş birbirinden ayrı anlamlar ifade ettiğinden terörün, *terör turizmi* gibi farklı başlık altında ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

5. Kara Turizm Çeşidi Olarak Terör Turizmi

Turizm faaliyetine katılan turistlerin en önemli öncelikleri, seyahat ettikleri ülke veya bölgelerin güvenli olmasıdır. Volkanik patlama, sel, deprem, kasırga gibi doğal afetlerin yanı sıra (Sönmez, Apostolopoulos, Tarlow, 1999: 13) savaş, terör, siyasi istikrarsızlık, isyan gibi beşeri nedenli durumlara karşı da hassas olan (Saha, Yap, 2014: 509) turizm sektöründe sürekliliğin sağlanabilmesi ve turizm getirilerinden maksimum ölçüde yararlanılması o ülkenin güvenilir olarak algılanmasına bağlıdır (Poirier, 1997: 676).

Etimolojik açıdan incelendiğinde Latince, korkutmak, ürkütmek, yıldırma, dehşete düşürmek anlamına gelen "terrere" kelimesinden türemiş olan *terör* (Çınar, 1997: 198), birey ve toplumlarda korku yaratmak, onların hareketlerini engellemek ya da kısıtlamak için, kendi iradesini kabul ettirmek üzere uygulanan her türlü engelleyici veya kışkırtıcı, koruyucu veya baskıcı, özgürleştirici veya kısıtlayıcı yöntem, tarz, metod ve stratejiler şeklinde tanımlamıştır (Bal, 2005: 41). Feichtinger vd., (2001: 284)'e göre, özellikle 1980'den sonra turistik destinasyonlara olan talebi olumsuz yönde etkileyerek can kayıplarının yanı sıra turizm gelirlerinde milyonlarca dolar zarara neden olan terör saldırılarında önemli artış yaşandığının en önemli göstergesi, 1972 yılına kadar turistik destinasyonlara yapılmış olan terör saldırılarının sayısı 206 iken 1985 yılına kadar bu sayının 3010'a yükselmesidir (Pizam ve Fleischer, 2002: 337).

Mısır'da 1997 yılında turistleri hedef alan terör eylemlerinin ülkeye olan maliyeti turizm talebinde %13,8'lik bir düşüş olarak kendini göstermiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2005: 43-45). 2012 yılında Bali'de Kuta plajında bomba yüklü araç ile yapılan terör saldırısı (Hitchcock ve Putra, 2007: 137) turizmde

sektöründe istihdam edilen yaklaşık 100 bin kişi işsiz kalmasına, birçok işyeri kapanmasına ve bölgeye gelen turist sayısının %40 oranında düşmesine neden olurken (Gurtner, 200: 60), Kenya’da sadece 1998 yılında Amerikan elçiliğine yapılan saldırının ve 2012 yılında Paradise Hotel saldırısının, gelirinin büyük bir kısmını turizm sektöründen elde eden Kenya’ya \$43 milyon zarar uğratması (Yeşiltaş, Öztürk ve Türkmen, 2008: 179) turizmin, teröre karşı kırılganlığını kanıtlar nitelikte örneklerden bazılarıdır.

11 Eylül 2001 tarihinde New York’da Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırı sonucunda 3 bin kişinin hayatını kaybetmesiyle kendini bir kez daha gösteren küresel terör, Amerika’daki konaklama işletmelerinde %20-%50 arasında rezervasyon iptalleriyle konaklama işletmelerine çok büyük bir darbe vururken Amerika’nın sadece turizm gelirlerinden en az 2 milyar dolar zarara uğramasına yol açmıştır (Goodrich, 2002: 576). 9/11 olayından önce Dünya Ticaret Merkezi 1.8 milyon kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Terör saldırısından sonra, 2002 yılında, aynı yerin 3.6 milyon kişi tarafından ziyaret edilmesi (Dunkley vd., 2007: 3) birbirini ters oranda etkileyen iki kavram olan terör ve turizmin buluşma noktası olan *terör turizmi* olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de yıllarca süren ve gerek ülkenin ve bölgenin turizm gelirlerini düşürmesiyle gerekse terör ile mücadele kapsamında yapılan savunma harcamalarını arttırmasıyla ortaya çıkan milyarlarca doların tamamının olmasa da bir kısmının terör turizmi kapsamında geri kazanılmasının sağlanıp sağlanamayacağı sorusu karşımıza çıkmaktadır.

6. Türkiye’de Terör Turizmi Olanakları

Coğrafi konumu nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Türkiye açısından turizm, hizmet sektörleri arasında en fazla istihdam sağlayan ve gelir getiren sektördür. Dünya Turizm Örgütü’nün 2013 verilerine göre Türkiye 2013 yılında 37.8 milyon turist sayısı ile dünya sıralamasında 2012 yılındaki yerini koruyarak 6.sırada yer almış ve 2013 yılında turizmden \$27.995 gelir elde etmiştir (www.wto.org.tr). Terörün neredeyse her çeşidi ile mücadele etmek zorunda kalmış olan Türkiye, 1960’lı ve 1970’li yıllarda Marksist/Leninist terör, 1980’li ve 1990’lı yıllarda etnik terör ve son olarak da kökten dinci terörü yaşamış ve mücadele etmiştir. Ancak terör örgütleri arasında en fazla mücadele edilen ve en fazla can kaybına ve maddi zarara sebep olan ayrılıkçı terör örgütü PKK (Unur, 2000: 173), son 30 yılda gerçekleştirmiş olduğu eylemler sonucunda 7.918 şehit, 5.557 sivil vatandaş ve etkisiz hale getirilen 22.060 terörist ile birlikte toplam 35.576 kişinin hayatını kaybetmesine yol açarken (T.B.M.M, 2013: 78) terörle mücadelede devletin milyarlarca dolar maddi zarara uğramasına sebep olmuştur (Yeşiltaş, Öztürk ve Türkmen, 2008: 183).

Bunlar terör örgütü’nün sebep olduğu direkt maliyetlerdir. Sivilleri hedef alan eylemlerin yanı sıra 1993 ve 2006 yılında turistik yerleri hedef alan; 2 tanesi

1993 yılında, 5 tanesi 1994 yılında, 2 tanesi 1998 yılında, 1 tanesi 1999 yılında, 2 tanesi 2003 yılında, 1 tanesi 2004, 1 tanesi 2005, 1 tanesi 2006 yılında olmak üzere turistleri hedef alan toplam 15 saldırı sonucunda (Unur, 2000: 174; Yeşiltaş vd., 2008: 179) turizm sektöründe ciddi oranda talep düşmesine ve belli bir süre sektörde durgunluk yaşanmasına (Pizam, 2002: 1) yol açarak endirekt maliyetlere de sebep olmuştur. PKK'nın terör eylemlerinden dolayı Türkiye'ye sadece İngiltere'den gelen turist sayısında %20'lik bir düşüş yaşanmıştır (Emsen ve Değer, 2004: 70).

Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde ayrılıkçı terör örgütünün sivil halkın yaşadığı köy ve mezralara yönelik kanlı baskınlar düzenlemesi yerel halkın terör yüzünden göç etmesine sebep olmuş (Yüceşahin ve Özgür, 2006: 16) dolayısıyla bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının yanı sıra nüfus ve eğitim gibi demografik özellikleri de olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye, AK Parti hükümetinin son yıllarda Demokratik Açılım konusunda attığı adımların Doğu ve Güneydoğu'da uzun yıllar boyunca hâkim olan güvensizlik algısının kaybolmaya başlamasının, yerlerini terör sebebiyle yıllar önce terk etmiş olan insanlar doğup büyüdükları topraklara geri dönmelerinin önünü açmasının yanı sıra ticari anlamda da bölgenin yatırım yapılabilir olarak algılanmasında da önemli katkısı olmuştur.

Ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın bölgede gerçekleştirmiş olduğu terör faaliyetleri sonucunda tarihi, doğal ve kültürel açıdan zengin olan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi gerçek anlamda sahip olduğu turizm potansiyelinden neredeyse hiç faydalanamamıştır. Çözüm süreci ile birlikte esen olumlu hava, terör olaylarının gerçekleştiği yerlerin terör turizmi kapsamında değerlendirilmesine ve terörün neden olduğu maddi zararın telafisine olanak sunmaktadır. Terör olaylarının gerçekleşmesi nedeniyle terk edilmiş yerlerin ve terör amaçlı kullanılmış yerlerin turizme kazandırılması suretiyle bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden yeniden canlandırılması mümkün hale gelmektedir. Böylece Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine uzak kalmış insanların terör turizmine katılmaları sağlanarak, bölge insanlarını daha iyi anlamaları ve terör nedeniyle birbirine yabancılaşmış olan bu insanların arasında yeniden bir bağ kurulmasının sağlanabilmesi gibi bir fırsat sunmaktadır. Bu sayede bölge halkı canlanan turizm faaliyetleri sayesinde hem gelir artışı hem de istihdam artışı nedeniyle dezavantajlı grup psikolojisinden de çıkmış olacaktır.

7. Terör Turizmi İçin Muhtemel Destinasyonlar

Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra gerçekleşen göçün ardında yatan en büyük sebep ekonomik iken bu sebeplere 1980'li yıllardan sonra özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir de terör eklenmiştir (Özbudak ve Bekleyen, 2006: 344). Çoğunlukla 1987-1995 yılları arasında gerçekleştirilen

katliam niteliğindeki köy baskınlarının en önemli nedenlerinden biri, 25 Mart 1985 tarihinde yürürlüğe giren koruculuk sisteminin, ayrılıkçı terör örgütünün köy ve mezralara rahat bir şekilde girip çıkarak propaganda yapmasının ve yardım adı altında insanların mallarını gasp etmesinin önünü kesmiş olmasıdır. Bu nedenle PKK köy korucuları ve onların ailelerinin yanı sıra sivil halkı da hedef alan köy ve mezra baskınlarına başlamıştır (Ersever, 1987: 12).

21 yıl önce 5 Temmuz 1993 tarihinde Erzincan'ın Kemaliye ilçesinin Başbağlar köyünde 29 kişinin köy meydanında kurşuna dizilerek katledilmek suretiyle ve yakılan 214 ev yüzünden 4 kişinin yanarak can verdiği, toplam 33 sivilin hayatını kaybettiği Başbağlar baskını (Gengörü, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-6367-33-bas-mechul-basbaglar.html>), 25 Ekim 1993 tarihinde Erzurum'un Çat ilçesine bağlı Yavi köyüne ayrılıkçı terör örgüt üyeleri tarafından kahvehanede televizyon izleyen köylülerin üzerine ateş açılarak 38 kişinin katledildiği ve 50 kişinin yaralandığı Yavi baskını (Gürsoy, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-35203-173-karanlikta-birakilan-katliam-yavi.html>), olaydan sonra her yıl 1 Ekim'de anma günü düzenlenen Bitlis'in Cevizdalı köyünde 1 Ekim 1992 tarihinde gerçekleşen ve köy meydanına toplanan çoğu kadın ve çocuklardan oluşan 30 kişinin katledildiği ve 20 kişinin yaralandığı baskın (Öztürk, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26500-26-1993-darbesi.html>), Tablo-1'de yer alan ve ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın 1987-1995 yılları arasında gerçekleştirdiği baskınlardan sadece birkaç tanesine örnek teşkil etmektedir.

Tablo 1: PKK'nın Gerçekleştirdiği 1987-2005 Yılları Arasında Gerçekleştirdiği Köy Katliamları

TARİH	BASILAN YER (İL / İLÇE/KÖY/MEZRA)	KATLE DİLEN SİVİL SAYISI	YAR ALA NAN SİVİL SAYI SI
22.01.1987	Hakkâri / Uludere / Ortabağ Köyü	8	-
23.01.1987	Mardin / Midyat	10	-
22.02.1987	Şırnak / Uludere / Taşdelen Köyü	14	6
20.06.1987	Mardin / Ömerli / Pınarcık Köyü	30	-
08.07.1987	Şırnak / Pençenek Köyü	16	6
09.07.1987	Mardin / Midyat	31	-
16.08.1987	Siirt / Eruh / Kılıçkaya Köyü	23	1
10.10.1987	Şırnak / Meşeiçi	13	-
29.03.1988	Siirt / Eruh / Yağızoymak Köyü	9	-
02.05.1988	Hakkari / Uludere / Ortabağ Köyü	6	-
07.05.1988	Şırnak / Dereler Köyü	16	-
09.05.1988	Mardin / Nusaybin / Taşköyü /Behmen Mez.	11	-
26.11.1989	Hakkâri / Yüksekova / İkikaya Köyü	21	-
09.04.1990	Van / Övecik Köyü	5	-
11.06.1990	Şırnak / Güçlükönak / Çevrimli Köyü	27	-
14.07.1991	Kahramanmaraş/Pazarcık Ve Çağlayanerit İlçeleri	9	-
27.06.1992	Diyarbakır / Silvan / Yolaç Köyü	10	-
01.10.1992	Bitlis / Cevizdalı Köyü	30	25

22.10.1992	Muş / Malazgirt / Dedeabağ Köyü	12	4
10.11.1992	Diyarbakır / Hani	9	-
15.11.1992	Mardin / Mazıdağı / Balpınar Köyü İğdır / Ortaalican Köyü	8	13
06.07.1993	Erzincan / Kemaliye / Başbağlar	28	3
04.06.1993	Bingöl Ve Hakkari'de Köy Baskını	7	-
15.06.1993	Siirt / Şirvan / Gözlüceköyü Bingöl / Ilıcalar / Üçpınar Köyü	9	-
05.07.1993	Erzincan / Başbağlar Köyü	33	3
18.07.1993	Van / Bahçesaray / Sündüzlü Köyü	21	1
30.09.1993	Batman / Kozluk İlçesinde Bir Mezra	7	3
04.10.1993	Siirt / Şirvan / Deltepe Köyü	33	10
05.10.1993	Siirt / Hakkâri / Batman / Bazı Köy Ve Mezralar	35	10
21.10.1993	Siirt / Baykan / Derince Köyü	24	7
25.10.1993	Erzurum / Çat / Yavi Beldesi	35	50
30.10.1993	Erzurum / Pasinler / Çiçekli Köyü	6	13
21.01.1994	Mardin / Ormancık Köyü	16	4
01.01.1995	Diyarbakır / Kulp / Hamzalı Köyü	18	9
05.08.1995	Hatay / Hassa / Akbez Beldesi	8	4

Kaynak: (Bal ve Özkan, 2006; Özdağ, 2009; <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26500-26-1993-darbesi.html>, kaynaklardan derlenmiştir.)

Rwanda, Kamboçya, Srebreniska gibi katliamların yaşandığı yerlerin sonraki yıllarda kara turizmin çekim merkezleri haline gelmesi, kara turizmin ana teması olan ölüm, şiddet ve acı ile ilişkili olan köy baskınlarının terör turizm kapsamında değerlendirilerek bölgenin turizm gelirine katkı sağlamasının mümkün olabileceğini kanıtlar niteliktedir. Bu amaçla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine düzenlenen yerli ve yabancı turistlerin katıldığı kültür turlarının bir ayağı olarak Tablo-1'de yer alan katliamların gerçekleştiği köy

veya mezralar tur programına dâhil edilmek suretiyle Türkiye'nin Batı'sında kara turizmin bir çeşidi olan Savaş Turizmi kapsamında Kurtuluş Savaşı'nın, Çanakkale Savaş'larının gerçekleştiği yerlerin ziyareti ile ülkenin turizm gelirine sağlanan katkı, ülkenin Doğu'sunda Terör Turizmi geliştirilerek sağlanabilir. Aynı sınırlar içerisinde terör nedeniyle birbirine uzak kalmış ve yabancılaşmış olan yurttaşlar terör turizmi sayesinde yakın geçmişte yaşanan acıyı paylaşarak birbirlerine yakınlaşması ve sıcak dostluklar kurmasının önü açılabilir.

Türkiye'nin 2023 turizm stratejileri arasında yer alan ve Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak gibi doğu bölgelerinde mevcut olan kültür turizmine ek olarak golf turizmi, sağlık turizmi, gençlik turizmi, eko-turizm, yamaç paraşütü, trekking, su sporları, kanoculuk, kuş gözleme ve kongre turizmi gibi turizm türlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007:48). Kara-trekking turizm, doğa yürüyüşü anlamına gelen trekking ile kara turizmin birbirine entegre bir şekilde gerçekleştirilerek kara turizmin ana teması olan ölüm, korku, acı ve şiddet içeren yerleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilen turizm çeşidi olarak tanımlanabilir.

Kara turizmin bir çeşidi olan terör turizmi kapsamında incelenen kara-trekking turizmi özellikle Türkiye'nin doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ayrılıkçı terör örgütlerinin baskın yaparak katliamlar gerçekleştirdiği ve araçla ulaşımın sınırlı olduğu köy ve mezralara ve yine ayrılıkçı terör örgütü üyelerinin gizlenmek için kullandıkları birçok çatışmanın gerçekleştiği Şırnak sınırları içindeki Küpeli Dağı (Gabar), Cudi Dağı, Kato Dağı gibi dağların ve bu dağlarda özellikle kış aylarında yaşamlarını sürdürmek için kaldıkları ve zaman zaman Türk silahlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiği operasyonlar sonucunda ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan kanlı çatışmaların yaşandığı mağaraların gezilip görülmesini hatta bu mağaralarda konaklamayı da içermektedir. Kara-trekking turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip bir diğer nokta ise Zap vadisidir. Van ilinin Haravil dağından doğan ve Türkiye sınırları içinde 180 km yol aldıktan sonra Hakkari'nin Çukurca ilçesinden Irak sınırına geçen Zap suyunun geçtiği Zap vadisi, teröristlerin sınırdan sızmak için kullandıkları en önemli geçiş noktalarından birisidir. Geçmişte terör örgütünün en önemli kamplarından birisi olması ve birçok silahlı çatışmanın ve büyük operasyonların yaşandığı bir bölge olması sebebiyle Zap vadisi içerisinde trekking ve kamping yapılmak suretiyle zamanında Türk silahlı kuvvetleri ve teröristler arasında yaşanmış olan çatışma yerlerinin, teröristlerin eğitildikleri ve yaşadıkları kampın ve yine PKK'lı teröristlerin gerçekleştirmiş oldukları katliam niteliğindeki baskınlar sonucunda boşaltılan köylerin ziyaret edilebileceği ve terör turizmi kapsamında değerlendirilebilecek önemli bir nokta olduğu aşîkardır.

8. Sonuç ve Öneriler

Kara turizm, temelde insanların bazen doğal nedenlerle bazen de diğer insanlar eliyle çekmiş olduğu acıların ya bizzat o acıyı yaşayanlar tarafından ya da o acını yaşandığı yerleri ziyaret etmek isteyenlerin seyahatleri sonucu oluşmuş bir turizm türüdür. Başta başka insanların acılarından maddi çıkar sağlamak gibi görünse de, sunduğu ekonomik ve sosyal fırsatlar nedeniyle bu potansiyelin kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Türkiye de terör sebebiyle yaklaşık 30 yıl boyunca tarafsız acılar yaşamış ve bunun yanında milyarlarca dolar maddi kayba uğramıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaşan terörist saldırılar ve çatışmalar 35 binden fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan vatandaşlar tarafından gazete ve TV programlarında izlenen bu olayların yaşandığı yerlerin bugün güven içinde ziyaret edilebilme imkanının ortaya çıkması hem ülke hem de bölge ekonomisi açısından ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu sayede sadece yurtiçi değil yurtdışından gelen turistlerin de ilgisini çekebilecek destinasyonlar sayesinde ülkenin diğer bölge insanlarının yaşanan acıları yerinde görerek anlamaları ve bölge insanı ile kopma noktasına gelmiş sosyal bağların yeniden kurulabilmesi açısından da ciddi bir fırsat sunmaktadır. Bölge valilikleri, üniversiteleri, yerel yönetimleri ve işadamları el ele vererek yeni destinasyonların oluşturulmasına katkı sağlamalı ve bölgede turizm sektörünün canlanmasına ve bu sayede bölge insanı için yeni gelir ve istihdam olanaklarının yaratılmasına destek olmalıdırlar.

Özellikle üniversiteler bölgeye uygun nitelikli personel ihtiyacını gidermek için turizmle ilgili bölümler açarak eğitimler vermeli devlet ise bölgede özel sektörün bölgeye yönelik turizm yatırımlarını özendirecek teşvikleri hazırlamalı ve hayata geçirmelidir. Bölge ile ilgili tanıtım filmleri çekilmeli ve bu sayede bölgenin tanıtımın yapılarak bölgeyi ziyaret edecek yerli ve yabancı turist sayısının artırılması sağlanmalıdır. Turizm sektörünün geliştirilmesine ve terör turizminin bir destinasyon haline getirilmesi sayesinde bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınması için gerekli olan sermaye birikimini sağlamasına katkı sunacak yeni bir sektör faaliyete geçmiş olacaktır.

Kaynakça

- Acuner, Ş. A. (2006). *Alternatif Turizm Türlerinin Doğu Karadeniz Bölgesi Turizm Potansiyelinin Gelişmesine Etkisi*, MPM Yay. No:689. Ankara.
- Ağaoğlu, O. K. (1991). *Türkiye’de Turizm Eğitimi ve Etkinliği*, Ankara: MPM Yay., No:439.
- Akat, Ö. (1997). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Akoğlu Kozak, M., Bahçe, S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Araujo, A. L. (2010). Welcome The Diaspora: Slave Trade Heritage Tourism And The Public Memory Of Slavery. *Ethnologies*. 32 (2), pp. 145-178.
- Atay, L. Ve Yeşildağ, B. (2010). Savaş Alanları Ve Turizmi. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt.2 Sayı.2. ss. 65-72.
- Bal, İ. ve Özkan, E. (2006). PKK Terör Örgütü Kronolojisi (1976-2006). *Uluslararası Hukuk Ve Politika Dergisi*. Cilt.2(8): ss. 146-156.
- Bal, M. A. (2005). *Savaş Stratejilerinde Terör*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Barutçugil, İ. S. (1984). *Turizm İşletmeciliği*. 2. Baskı. Bursa: Uludağ Basımevi.
- Bayer, M. Z. (1992). *Turizme Giriş*. İşletme Fakültesi Yayını. No:253. İstanbul.
- Best, M. (2007). Norfolk Island: Thanatourism, History And Visitor Emotions. Shama: The International. *Journal Of Research Into Island Cultures*. Vol.1(2). pp. 30-48.
- Bowman, S.M. Ve Pezzullo, P. C. (2009). What’s So ‘Dark’ About ‘Dark Tourism’- Death, Tours, And Performance. *Tourist Studies*. Vol.9(3). pp. 187-202.
- Bozkuş, M. (2008). Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu Ve Sivas’ta Aşûre Uygulamaları. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt.12 (1). ss. 33-61.
- Cohen, E. H.(2011). Educational Dark Tourism At An İn Populo Site -The Holocaust Museum In Jerusalem. *Annals Of Tourism Research* (38). pp. 193–209.
- Çınar, B. (1997). *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*. Ankara:Sam Yayınları.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. 3. Baskı. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Dunkley, R. Westwood, S. Ve Morgan, N. (2007). A Shot İn The Dark? Developing A New Conceptual Framework For Thanatourism. *Asian Journal Of Tourism And Hospitality Research*. Vol .1(1). pp. 54-73.

- Emsen, S. Ve Değer, M. K. (2004). Turizm Üzerine Terörizmin Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi. *Akdeniz İİBF Dergisi*. (7). ss.67-83.
- Ersever, A. C. (1987). Kürtler Pkk Ve Öcalan. *Yeni Gündem Dergisi*. (Mayıs). ss. 109-111.
- Feichtinger, G. Hartl, R. F., Kort, P. M. Ve Nova, A. J. (2001). Terrorism Control In The Tourism Industry. *Journal Of Optimization Theory And Application*. Vol.108 Issue.2. pp. 283-296.
- Gengörü, C. (15.07.2000). *Baş Meçhul Başbağlar*. (<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-6367-33-bas-mechul-basbaglar.html>). (5.10.2014).
- Goodrich, J. N. (2002). September 11 2001 Attack On America: A Record Of The Immediate Impacts And Reactions In The Usa Travel And Tourism Industry. *Tourism Management*. Vol.23. pp. 573-578.
- Gurtner, Y. (2004). After The Bali Bombing – The Long Road To Recovery. *The Australian Journal Of Emergency Management*. Vol.19 (4). pp. 56-66.
- Gürsoy, İ. (1.4.2013). *Karanlıkta Birakılan Katliam: Yavi*. (<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-35203-173-karanlikta-birakilan-katliam-yavi.html>). (5.10.2013).
- Hitchcock, M. Ve Putra, N. D. (2007). *Tourism, Development And Terrorism In Bali*. England: Ashgate Pub. (<http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/5902.htm>). (26.09.2014).
- Kiernan, B. (2004). Coming To Terms With The Past Cambodia. *History Today*. (September). pp. 16-19.
- Kılıç, B. Ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar Ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt.10(1). ss. 209 – 232.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi – 2023*. Ankara.
- Lee, C.C. (2012). Dark Tourism: Heritage Management In Kigali Memorial Centre, Rwanda. *International Hospitality And Tourism Student Journal*. Vol.4 (1). pp. 63-72.
- Lennon, J. ve Foley , M. (2000). *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*. London: Continuum.
- Mehler, D. (2012). Understanding Normative Gaps In Transitional Justice: The Serbian Discourse On The Srebrenica Declaration 2010. *Journal On Ethnopolitics And Minority Issues In Europe*. Vol.11(4). pp. 127-156.
- Molokáčová, L. Ve Molokáč, S. (2011). New Phenomenon - Dark Tourism. *Acta Geoturistica*. Vol.2(1). pp. 1-7.

- Mowatt, R. A. Ve Chancellor, C. H. (2011). Visiting Death And Life-Dark Tourism And Slave Castles. *Annals Of Tourism Research*. 38(4). pp. 1410–1434.
- Özbudak, Y.B. Ve Bekleyen, A. (2006). Diyarbakır Dicle Mahallesi Konutlarından Elde Edilen Patolojik Bulgular. *Anadolu Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi*. 7(2). ss. 343–356.
- Öztürk, M. (12.4.2010), “1993 Darbesi”, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26500-26-1993-darbesi.html> (6.10.2014)
- Pizam, A. (2002). Tourism And Terrorism. *International Journal Of Hospitality Management*. Vol.21. pp. 1-3.
- Pizam, A. Ve Fleischer A. (2002). Severity Vs. Frequency Of Acts Of Terrorism: Which Has A Larger Impact On Tourism Demand. *Journal Of Travel Research*. Vol.40. (Feb.). pp. 337-339.
- Poirier, R. A. (1997). Political Risk Analysis And Tourism. *Annals Of Tourism Research*. Vol.24 (3). pp. 675-686.
- Read, S. E. (1980). A Prime Force In The Expansion Of Tourism In The Next Decade: Special Interest Travel. *Tourism Marketing And Management Issues*. pp. 193-202.
- Saha, S. Ve Yap, G. (2014). The Moderation Effects Of Political Instability And Terrorism On Tourism Development: A Cross-Country Panel Analysis. *Journal Of Travel Research*. Vol.53(4). pp. 509–521.
- Seaton, A. V. (1999). War And Thanatourism: Waterloo 1815-1914. *Annals Of Tourism Research*. Vol.26(1). pp. 130-158.
- Smith, V. (1998). War And Tourism: An Amercian Ethnography. *Annals Of Tourism Research*. Vol.25 (1). pp. 202-227.
- Sönmez, S. F., Apostolopoulos, Y., Tarlow, P. (1999). Tourism In Crisis: Managing The Effects Of Terrorism. *Journal Of Travel Research*. Vol.38 (August). pp. 13-18.
- Stone, P. (2013). Dark Tourism Scholarship: A Critical Review. *International Journal Of Culture. Tourism and Hospitality Research*. Vol.7(3). pp. 307-318.
- Stone, P., Sharpley, R. (2008). Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective. *Annals Of Tourism Research*. Vol.(35). pp. 574–595.
- Stone, R. P. (2006). A Dark Tourism Spectrum: Towards A Typology Of Death And Macabre Related Tourist Sites, Attractions And Exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*. Vol.54(2). pp. 145-160.
- Strange, C. Ve Kempa, M. (2003). Shades Of Dark Tourism Alcatraz And Robben Island. *Annals Of Tourism Research*. Vol.30(2). pp. 386–405.

- T.B.M.M (2013). *Terör Ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu*. Ankara.
- Thurnell, P. T. (2009). Engaging Auschwitz: An Analysis Of Young Travellers' Experiences Of Holocaust Tourism. *Journal Of Tourism Consumption And Practice*. Vol.1(1). pp. 26-52.
- Trauer, B. (2006). Conceptualizing Special Interest Tourism - Framework For Analysis. *Tourism Management*. (27), pp. 183-200.
- Unur, K. (2000). Turizm-Terörizm İlişkisi Ve Türkiye Örneği. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi* (Eylül-Aralık). ss. 169-177.
- Uzunaslan, A. (2005). Antik Roma'da Gladyatör Oyunları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 12. ss. 15-58
- Wilson, J.Z. (2008). *Prison: Cultural Memory And Dark Tourism*, Peter Lang. New York.
- Yeşiltaş, M, Öztürk, İ ve Türkmen, F. (2008). Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi. Cumhuriyet Myo Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(1). ss. 175-189.
- Yıldız, Z. (2011). Turizmin Sektörünün Gelişimi Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. Cilt.3(5). ss. 54-71.
- Yılmaz, B. S., Yılmaz, Ö. D. (2005). Terörizm Ve Terörizmin Hedefi Olarak Turizm Endüstrisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(13). ss. 39-58.
- Yücesahin, M., Özgür, M. E. (2006). Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. Cilt.4. Sayı.2. ss. 15-35.
- WTO, www.wto.org.tr (erişim 15.5.2015)

